

Σχέση μεταξύ Κοινωνιοπολιτισμικού Περιβάλλοντος, Κοινωνικού Φύλου & Ηθικής Εξέλιξης του Παιδιού

Καραγεώργου Ελένη

Σχολική Σύμβουλος 2ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Καρδίτσας

elenkarag@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σφαίρα του ηθικού αναφέρεται σε ένα κοινωνικό πλαίσιο συμπεριφορών και πρακτικών εφαρμογών. Κάθε κοινωνία προσδιορίζει τι είναι αποδεκτό και επιτρεπτό και τι όχι για τη λειτουργία και την αναπαραγωγή της, καθώς επίσης και τι προσδοκά από τα μέλη της. Η ίδια η κοινωνία μεταβιβάζει το σύστημα αξιών της στο άτομο. Αυτή η κοινωνική και προσωπική ηθική είναι δεμένη με αξίες και κανόνες με προαπαιτούμενη την κοινωνική ηθική για την προσωπική. Για να μάθει το άτομο να δρα ηθικά θα πρέπει να μάθει τον κώδικα των αξιών και των κανόνων της κοινωνίας που ζει.

Η παρούσα εργασία διαπραγματεύεται την ηθική εξέλιξη του παιδιού και πώς αυτή επηρεάζεται και εξαρτάται κυρίως από το κοινωνιοπολιτισμικό περιβάλλον του και από το κοινωνικό του φύλο. Αρχικά γίνεται αναφορά στις θεωρίες της ηθικής εξέλιξης. Στη συνέχεια γίνεται συσχέτιση του κοινωνιοπολιτισμικού περιβάλλοντος και της ηθικής εξέλιξης του παιδιού. Ακολουθεί αναφορά στη σχέση ηθικής ανάπτυξης και κοινωνικοποίησης κατά φύλο. Και τέλος κλείνει η παρούσα εργασία ανακεφαλαιώνοντας συμπερασματικά πάνω σε όλα όσα αναφέρθηκαν.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Ηθική εξέλιξη, Θεωρίες ηθικής εξέλιξης, Κοινωνικό φύλο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ηθική Εξέλιξη

Η ηθική είναι το τμήμα εκείνο της προσωπικότητας που εκφράζει το δεσμό του ατόμου με την κοινωνία, η δε ηθική ανάπτυξη συνοψίζει το υπαρξιακό πρόβλημα του ατόμου σχετικά με το πώς οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν την αναπόφευκτη σύγκρουση ανάμεσα στις προσωπικές τους ανάγκες και στις κοινωνικές τους υποχρεώσεις. Οι ηθικές αυτές νόρμες της κοινωνίας αρχικά είναι επιβεβλημένες εξωτερικές πιέσεις, αλλά σταδιακά αφομοιώνονται και ενσωματώνονται στο σύστημα των κινήτρων και αξιών του ατόμου και επηρεάζουν τη συμπεριφορά του, ώσπου τελικά εσωτερικεύονται και το άτομο λειτουργεί και χωρίς την εξωτερική εξουσία (Hoffman, 1995:76).

ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ

Θεωρία του Piaget

Ο Piaget έχει την άποψη ότι η γνωστική ανάπτυξη βοηθάει την ηθική και απέδειξε πειραματικά σε προβλήματα μαθηματικών, ότι η ηθική κρίση σχετίζεται θετικά με το γνωστικό επίπεδο των παιδιών (Hoffman, 1995: 86, Faulkner & Woodhead, 1999:187). Θεώρησε την ηθική ως συστήματα κανόνων. Και ότι οι περισσότεροι ηθικοί κανόνες που υπάρχουν επιβάλλονται και ενισχύονται από τους ενήλικες "κομμένοι και ραμμένοι" για τα παιδιά. Όμως στα "κοινωνικά παιχνίδια" με βόλους που ζήτησε να τον διδάξουν τα παιδιά,

διαπίστωσε ότι τα ίδια τα παιδιά εφαρμόζουν και ερμηνεύουν κανόνες (Burman, 1999: 218).

Ο Piaget από ηθικά ερωτήματα που έκανε στα παιδιά πάνω σε θέματα κλοπής, ψέματος, αδεξιότητας διαπίστωσε ότι τα μικρά παιδιά έκριναν μια κακή πράξη από τα αποτελέσματά της και όχι από τις προθέσεις αυτού που την έκανε δηλ. το μέγεθος της ζημιάς αντιμετωπίζεται από τα παιδιά ως δείκτης διαβάθμισης της κακής πράξης (Μαρκουλής: χ.χ. 57-64).

Ο Piaget ισχυρίστηκε ότι μέχρι την ηλικία των 4 χρόνων περίπου τα παιδιά βρίσκονται σε μια προηθική φάση, στο στάδιο του ηθικού ρεαλισμού, όπου δεν κατανοούν τους κανόνες και έχουν αφηρημένες ιδέες για το σωστό και το λάθος. Σ' αυτήν την ηλικία το παιδί παίζει με τους βόλους χωρίς να νιώθει την ανάγκη να μοιραστεί μία σειρά κανόνων. Απόλυτος εγωκεντρισμός. Το παιδί χαρακτηρίζει τις πράξεις ως «κακές» αν δεν είναι επιτρεπτές και ηθικά σωστό είναι να υπακούει στους γονείς. Μετά ακολουθεί το στάδιο του ηθικού ρεαλισμού, όπου οι κανόνες θεωρούνται ηθικοί και απαραβίαστοι και η τιμωρία ακολουθεί αναπόφευκτα την παράβασή τους. Στο επίπεδο αυτό οι ηθικές κρίσεις βασίζονται στις συνέπειες περισσότερο παρά στις προθέσεις και βλέπουν το παιχνίδι με τους βόλους ως ένα ανταγωνιστικό παιχνίδι δομημένο με κανόνες. Εδώ ο εγωκεντρισμός μειώνεται. Αντιγράφει πάλι το παιδί και θεωρεί ότι το σωστό είναι το δικό του, αναγνωρίζει τους κανόνες αλλά δεν τους καταλαβαίνει και επίσης βλέπει ότι οι ανάγκες των άλλων είναι εξίσου σημαντικές. Από την ηλικία των 9 ή 10 χρόνων, τα παιδιά γίνονται ικανά για ηθικό υποκειμενισμό. Οι κανόνες αντιμετωπίζονται ως θεωρητικοί, η αποδοχή έμμονης κριτικής είναι λιγότερο εμφανής και η πρόθεση παίζει έναν κύριο ρόλο στην ηθική κρίση. Σ' αυτή την ηλικιακή φάση τα παιδιά ενδιαφέρονται όχι μόνο για τους κανόνες αλλά και για το σκεπτικό πάνω σε πιθανές αλλαγές που μπορεί να επιλυθούν σε μία δεδομένη περίπτωση και αναπτύσσουν την έννοια της δικαιοσύνης. Οι κανόνες αρχικά τηρούνται λόγω εξαναγκασμού από τους ενήλικες (μονόπλευρη σχέση) και οδηγούνται σε αμοιβαία σχέση, όπου οι κανόνες είναι κοινωνικές συνθήκες και λειτουργούν για να διατηρούν την δικαιοσύνη. Το παιδί από την ετερονομία, όπου το άτομο δεν διαφοροποιείται από το κοινωνικό, ηθικό, φυσικό περιβάλλον, οδηγείται στην αυτονομία, όπου το άτομο επιλέγει να δεσμευτεί σε ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες (Μαρκουλής, χ.χ. 57-64, Burman, 1999: 218-219, Short, 1999:199).

Πρόσφατες έρευνες ανατρέπουν τη θέση του Piaget, ότι παιδιά ηλικίας 7-8 χρονών είναι εγωκεντρικά και συχνά δεν αντιλαμβάνονται κρίσιμες πλευρές της ηθικής δράσης (π.χ. τις προθέσεις) (Hoffman, 1995: 86).

ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ KOHLBERG

Ο Kohlberg στην έρευνά του είναι βαθιά επηρεασμένος από τον Piaget (Short, 1999: 203). Επεξεργάστηκε τις θέσεις εκείνου για την ηθική κρίση, θεώρησε ως άξονα της ηθικής ανάπτυξης την έννοια της δικαιοσύνης και πρότεινε μία σειρά έξι σταδίων και τριών επιπέδων εξέλιξης και την έκφρασή τους από την παιδική ηλικία ως την εφηβεία. Οι απόψεις του αρχίζουν από το προηθικό στάδιο, κατά το οποίο το παιδί υπακούει για να αποφύγει την τιμωρία και καταλήγουν σε μία παγκόσμια αίσθηση δικαιοσύνης ή ενδιαφέροντος για την αμοιβαιότητα μεταξύ των ατόμων. Χρησιμοποίησε στις μελέτες του ηθικά διλήμματα και το δείγμα του ήταν άνδρες και αγόρια με δυτικά πρότυπα ζωής (Hoffman, 1995: 86-87). Το πιο γνωστό είναι το «δίλημμα Heinz» (για έναν άντρα που ήταν αναγκασμένος να αποφασίσει αν θα κλέψει φάρμακα για την γυναίκα του, που ήταν βαριά άρρωστη), με συγκρούσεις ανάμεσα στις αξίες της ιδιοκτησίας και της ζωής.

Τα ηθικά επίπεδα ταξινομούνται σύμφωνα με την ηλικία. Το προηθικό επίπεδο, όπου το παιδί κάνει κρίσεις βασισμένες στις επικείμενες αμοιβές ή ποινές και στο πόσο ευχάριστη ή δυσάρεστη έκβαση έχουν οι πράξεις του. Η συμβατική ηθική ή κονφορμισμός όπου οι ηθικές κρίσεις του παιδιού ακολουθούν την κοινωνική συμφωνία, βασίζονται στα πρότυπα των ισχυρών προσώπων και όχι τόσο στις συνέπειες των πράξεων του και προσανατολίζονται στους άλλους με στόχο την επιβράβευση- ηθική του καλού παιδιού, αλλά και ηθική της έννομης τάξης. Και τέλος, το επίπεδο των ατομικών αρχών της ηθικής ή αυτόνομης ηθικής. Εδώ υπάρχει η ηθική του κοινωνικού συμβολαίου και των καθολικών

ηθικών αρχών όπου ο έφηβος διακρίνει τη σκοπιμότητα και τη λειτουργία των κανόνων και μπορεί να συγκρουστεί μ' αυτούς. Μπορεί η ατομική ιδεολογία να είναι διαφορετική από την κυρίαρχη. Σύμφωνα με τον Kohlberg όλα τα προαναφερόμενα είναι μια διαδικασία από την απόλυτη ταύτιση, τον εγωκεντρισμό και τη συμμόρφωση με τον κανόνα, στην αφομοίωση, στην αμφισβήτηση και τελικά στη σύγκρουση των κοινωνικών κανόνων και αξιών (πράγμα που συμβαίνει στο έκτο στάδιο). Μια πορεία από το εγωκεντρικό, στο κοινοτικό, στο κοινωνικό και στο οικουμενικό (Burman, 1999: 219, Hayes, 1998: 183-84).

Το μοντέλο του στηρίζεται σε προφορικές απαντήσεις και υποθετικές καταστάσεις. Αρχικά δεχόταν ότι λίγοι άνθρωποι μπορούν να φτάσουν το έκτο στάδιο, αλλά αργότερα αναθεώρησε τις απόψεις του και το δέχτηκε σαν ιδανικό, παρά απαραίτητο τελικά σημείο εξέλιξης (Burman, 1999: 220-223). Σε ορισμένες κοινωνίες οι άνθρωποι διαμορφώνουν ηθικούς κώδικες που διαφέρουν από αυτούς που προτείνονται ως προτιμότεροι στη θεωρία του Kohlberg. Η έρευνα έδειξε ότι τα μέλη Ισραηλινών κοινοτήτων κμπούτζ αρνούνται να δεχτούν ότι ο φαρμακοποιός έχει το δικαίωμα να αποφασίζει ποιος θα πάρει το φάρμακο (Lewis, 1998: 69)

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ GILLIGAN

Η Gilligan, συνεργάτης του Kohlberg, κάνει κριτική στο μοντέλο του, που δεν αποδίδει τον απαιτούμενο ρόλο στον συναισθηματικό παράγοντα, και διατυπώνει την άποψη, ότι τα στάδια δε ταιριάζουν στην εξέλιξη των γυναικών, (αφού προέκυψαν από μελέτες μόνο με άνδρες). Η ίδια χρησιμοποιεί στην έρευνά της λευκές, δυτικές γυναίκες μεσαίων στρωμάτων, που αντιμετώπιζαν ένα πραγματικό ηθικό δίλημμα: τη διακοπή ή όχι της κύησης. Για τον Kohlberg οι γυναίκες είναι αντιπροσωπευτικό παράδειγμα του τρίτου σταδίου, όπου η ηθική γίνεται αντιληπτή με όρους διαπροσωπικούς, ενώ η καλοσύνη είναι ταυτόσημη της προσφοράς και της ικανοποίησης των αναγκών των άλλων (Μαρκουλής, χ.χ. 93-94, Νόβα- Καλτσούνη, 1998: 236 & 247-251).

Στο βιβλίο της Gilligan με τίτλο: "Με μια διαφορετική φωνή" υποστηρίζεται ότι η θεωρία του είναι μεροληπτική σε βάρος των γυναικών (σεξιστική). Η θεωρία της Gilligan είναι βασισμένη στις υποχρεώσεις προς τους συνανθρώπους και όχι προς τις αρχές. (Lewis, 1998: 69). Τονίζει ότι οι άντρες και οι γυναίκες έχουν διαφορετικές απόψεις που επηρεάζουν τις ηθικές τους αξίες. Οι γυναίκες ενδιαφέρονται περισσότερο για τις διαπροσωπικές σχέσεις. Ο ηθικός κώδικάς τους εστιάζεται περισσότερο στη φροντίδα του άλλου με υπευθυνότητα παρά στην αφηρημένη έννοια του δικαίου. Υποστήριξε ότι οι άνδρες εστιάζουν την προσοχή τους στη δικαιοσύνη σε θέματα ηθικών διλημάτων. Αυτή η διαφορετική ηθική στηρίζεται σ' ένα βαθύτερο θέμα, το πώς σκεπτόμαστε για την ατομικότητα. Απέδειξε το διαφορετικό προσανατολισμό της ηθικής και του ατόμου (προσωπικότητα και ηθική εαυτού-άλλου). Η ηθική της δικαιοσύνης θεωρεί τους ανθρώπους ξεχωριστές ταυτότητες σε συνεχή διαμάχη που δημιουργεί κανόνες και συμβόλαια για να αντιμετωπίζει αυτή την κατάσταση. Η ηθική της φροντίδας και της υπευθυνότητας βλέπει τον εαυτό σε σύνδεση με τους άλλους (Haste, 1999: 241-242).

Η Gilligan προτείνει ένα μοντέλο ηθικής βασισμένο σε ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες του είδους που περιλαμβάνονται στα δυτικά νομικά συστήματα. Αντίθετα ο Kohlberg θεωρεί το άτομο και όχι τη σχέση πρωταρχική μονάδα ανάλυσης (Burman, 1999: 222-223). Από την έρευνά της οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι ο ορισμός της ηθικής για τον άνδρα είναι η αναγνώριση των δικαιωμάτων των άλλων ατόμων και ο σεβασμός στην πράξη αυτών, ενώ αντίστοιχα για τη γυναίκα η έννοια της ηθικής είναι ταυτόσημη με το έντονο συναίσθημα ευθύνης προς τον κόσμο. Γυναίκες και άντρες μιλούν διαφορετική γλώσσα και αντιλαμβάνονται τον κόσμο διαφορετικά. Αυτές οι μη ταυτόσημες θεωρήσεις οφείλονται στους διαφορετικούς ρόλους, που παραδοσιακά αποδίδονται στους άντρες και στις γυναίκες (Μαρκουλής, χ.χ. 93-94, Νόβα- Καλτσούνη, 1998: 237 & 246, Burman, 1999: 222)

Η Gilligan δεν ξεκαθαρίζει αν τελικά η γυναίκα είναι βιολογικά προσδιορισμένη να φέρεται έτσι ή είναι θέμα κοινωνικοποίησής της. Σύμφωνα όμως με την Beauvois "δε γεννιέσαι γυναίκα, γίνεσαι" (Νόβα-Καλτσούνη, 1998: 251). Όμως η ηθική συλλογιστική σκέψη σύμφωνα με τις θεωρίες έχει πολιτισμικές διαφορές (Dunn, 1995: 70-71).

ΚΟΙΝΩΝΙΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Το παιδί μέσα στο περιβάλλον που ζει ανατρέφεται με κάποιες πρακτικές που το ωθούν να εσωτερικεύσει την ηθική της κοινωνίας που ζει. Οι βάσεις των ηθικών αρετών της φροντίδας, της ευαισθησίας και της ευγένειας μπαίνουν στην ηλικία των τριών ετών και ξεκινούν από τον κόσμο της οικογένειας (Dunn, 1995: 48). Αρχικά μαθαίνει την ηθική της οικογένειας, έχοντας ως μοντέλο το γονιό και μετά την ηθική της ευρύτερης κοινωνίας (μέσα από το σχολείο, τους συνομηλίκους, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης) (Turner, 1998: 44).

Η εσωτερίκευση της ηθικής συνεπάγεται ότι ένα άτομο έχει το κίνητρο να ζυγίσει τις επιθυμίες του απέναντι στις ηθικές απαιτήσεις μίας κατάστασης. Οι γονείς ανάλογα με τα είδη της πειθαρχίας που χρησιμοποιούν επιδρούν στην ηθική ανάπτυξη του παιδιού (Hoffman, 1995: 77). Τα είδη και οι προσεγγίσεις τεχνικών ανατροφής, που επιδεικνύουν οι γονείς, είναι δυνατόν να έχουν ορατά αποτελέσματα στη φύση και στο βαθμό ανάπτυξης ηθικής συνειδητότητας του παιδιού (Schaffer, 2001: 305).

Η ηθική που στηρίζεται στο φόβο της εξωτερικής τιμωρίας συνδέεται με μορφές πειθαρχίας που βασίζονται στην επίδειξη δύναμης (φυσική τιμωρία, στέρηση δικαιωμάτων ή απειλή για τα παραπάνω) (Hoffman, 1995: 77-78). Με την πειθαρχία εγκράτειας της αγάπης, όπου οι γονείς παρουσιάζουν εγκράτεια στις εκδηλώσεις αγάπης στα παιδιά, κάθε φορά που το παιδί παραφέρεται, δεν φαίνεται από τα στοιχεία που υπάρχουν ότι οδηγούνται τα παιδιά σε σωστή ηθική ανάπτυξη. Στην μορφή πειθαρχίας με επίδειξη δύναμης, τα παιδιά αντί να φοβούνται, νιώθουν θυμό και αγανάκτηση και είναι μια ηθική κατάσταση που βασίζεται στο φόβο και στην τιμωρία. Έτσι η ηθική ανάπτυξη των παιδιών αναστέλλεται από υπερβολική τιμωρία, γιατί αντί να υπάρχει μια εσωτερική ηθική που θα καθορίζει τη συμπεριφορά τους αυτό γίνεται από εξωτερική παρέμβαση. Στον αντίποδα των προηγούμενων η επαγωγική πειθαρχία που γίνεται από τους γονείς χρησιμοποιώντας επιχειρήματα και έχει σαν στόχο την κατανόηση του προβλήματος από τη μεριά του παιδιού, οδηγεί σε πιο αποτελεσματική δημιουργία συνειδητότητας των ηθικών αξιών (Schaffer, 2001: 305-307). Επίσης η στοργή βοηθάει το παιδί να δεχτεί πιο εύκολα την πειθαρχία, να μιμηθεί το γονιό και να είναι συναισθηματικά ασφαλές και ανοιχτό στις ανάγκες των άλλων (Hoffman, 1995: 77).

Βέβαια μπορεί να είναι η φύση του ίδιου του παιδιού που να καθορίζει το είδος της μεθόδου πειθαρχίας. Η ποιότητα χαρακτήρα με την οποία γεννιέται κάθε παιδί μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στην ηθική κοινωνικοποίησή του. Κάτι που λειτουργεί για ένα παιδί μπορεί να μην λειτουργήσει για ένα άλλο. Τα παιδιά παίρνουν το μήνυμα κατά της απρεπούς συμπεριφοράς τους, όταν αυτό δίνεται ξεκάθαρα και συγκεκριμένα από τους γονείς (Schaffer, 2001:307).

Μελέτες πάνω στην ηθική κρίση δείχνουν πολιτισμική διαφοροποίηση-διαφορετικές επιβεβλημένες κοινωνικές και ηθικές θεωρίες που καθρεπτίζουν διαφορετικές ηθικές προτεραιότητες και θεωρήσεις για το τι κάνει τον «καλό άνθρωπο» και γιατί (Haste, 1999: 239).

Σύμφωνα με την Dunn τα παιδιά κινητοποιούνται για να καταλάβουν τους κοινωνικούς κανόνες και τις σχέσεις στον πολιτιστικό κόσμο τους, επειδή έχουν ανάγκη να είναι αποτελεσματικά μέσα στην οικογένεια. Τα μικρά παιδιά (από ενάμισι χρονών) καταλαβαίνουν τις συνέπειες των επώδυνων πράξεων τους για τους άλλους, καθώς επίσης και τι είναι αποδεκτή ή απαγορευτική συμπεριφορά στον κόσμο της οικογένειάς τους (Dunn, 1995: 72 & 47). Σε όλους τους πολιτισμούς τα παιδιά ενδιαφέρονται για τον κοινωνικό κόσμο τους, τον παρατηρούν, κατανοούν και εσωτερικεύουν τους κανόνες, που είναι καθιερωμένοι και στη συνέχεια λειτουργούν σύμφωνα με τις κοινωνικές προσδοκίες. Ακόμη τα παιδιά ξέρουν τι επιτρέπεται και τι αποδοκιμάζεται και επίσης πως αντιδρούν οι άλλοι στη συμπεριφορά τους (με δεδομένη την ομοιότητα των συναισθηματικών ενδιαφερόντων) και χρησιμοποιούν τους εξειδικευμένους κανόνες ενός πλαισίου και σε άλλα πλαίσια χωρίς να κάνουν λάθη (Dunn, 1995: 51-52).

Τα παιδιά επεξεργάζονται ποικίλα ηθικά μηνύματα από πολλές ανταλλαγές που συμβάλλουν στην ηθική τους εξέλιξη. Δομούν την ηθική θεώρηση του κόσμου τους και κατανοούν τη φύση της ηθικής τάξης των πραγμάτων, με ενεργό συμμετοχή σε συζητήσεις (ηθικός λόγος) για τους κοινωνικούς κανόνες του κόσμου τους. Τα παιδιά χρησιμοποιούν αυτούς τους κανόνες ανάλογα με την ηθική συμπεριφορά τους.

Οι συνομηλικοί, σύμφωνα με τον Piaget, καθώς συλλογίζονται, προσπαθούν να πείσουν, και να διαπραγματευθούν σε κοινές αμοιβαίες δραστηριότητες και έτσι μαθαίνουν για την συνεργασία και τη δικαιοσύνη (Dunn, 1995: 66). Οι ομάδες των συνομηλίκων ασκούν μεγαλύτερη επιρροή από τους γονείς καθώς το παιδί μεγαλώνει (Hoffman, 1995: 82). Μέσα στις ομάδες αυτές τα παιδιά είναι πολύ ικανά στο να διαπραγματεύονται ηθικές και κοινωνικές συγκρούσεις σε μικρή ηλικία και να επικαλούνται κατάλληλες ηθικές αιτιολογήσεις (Haste, 1999: 236).

Τα παιδιά ταυτίζονται με τους γονείς τους και υιοθετούν τους τρόπους εκείνων για να αξιολογήσουν τη δική τους συμπεριφορά, καθώς επίσης υιοθετούν ορατά ηθικά χαρακτηριστικά για κριτήρια του σωστού ή λάθους, όταν κρίνουν τους άλλους. Θεωρητικά το παιδί πρέπει να έχει ένα ξεκάθαρο σημείο αναφοράς στο οποίο να αποδίδει της ιδέες, γιατί μπορεί να νομίζει, ότι οι ιδέες αυτές ξεκινάνε από τον εαυτό του. Τα μοντέλα των ενήλικων επίσης επιδρούν στις ηθικές κρίσεις των παιδιών, όταν όμως αυξηθεί η κατανόηση για τις προθέσεις, τότε τα παιδιά δεν μιμούνται επιπόλαια το μοντέλο. Μέσα στις σχέσεις η ενοχή που προκύπτει από μία ανήθικη πράξη μπορεί να λειτουργήσει σαν ηθικό κίνητρο (Hoffman, 1995: 80-81 & 87-89).

Σε μία σχολική τάξη αντιπροσωπεύονται διάφορα ηθικά στάδια. Συζητώντας για ηθικά διλήμματα, παιδιά των κατώτερων σταδίων έρχονται σε επαφή με τη λογική σκέψη των ανωτέρων σταδίων και στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν τη σύγκρουση που προκύπτει, εξελίσσονται τα επίπεδα ηθικής τους. Πρακτικά τα παιδιά ενθαρρύνονται να συμμετέχουν στις συζητήσεις για τη δημιουργία κανόνων και την απόδοση τιμωριών όταν οι κανόνες παραβιάζονται (Hoffman, 1995:89).

Από μετρήσεις που έγιναν της διαπροσωπικής επιθετικότητας (σωματική και λεκτική) και της κοινωνικής συμπεριφοράς (συνεργασία και φροντίδα), φαίνεται πως το περιεχόμενο των τηλεοπτικών προγραμμάτων είναι δυνατόν ευκαιριακά να επηρεάζει την ηθική ανάπτυξη των παιδιών (Hoffman, 1995: 84-85).

Βεβαίως όταν ένα παιδί κατακτά την υλική σκέψη δεν είναι σίγουρο, ότι θα έχει και την αναμενόμενη ηθική συμπεριφορά. Γιατί οι παραβάτες κατανοούν τι σημαίνει σωστό ή λάθος και όμως το πράττουν ή μπορεί η ηθική συμπεριφορά ενός ατόμου να σχετίζεται με το περιβάλλον που βρίσκεται κάθε φορά (Faulkner & Woodhead, 1999: 187).

Τα παιδιά σε μεγάλο βαθμό συμφωνούν με τα στερεότυπα των ενηλίκων όσον αφορά το ρόλο του φύλου και ταυτόχρονα σκέφτονται θετικά για το δικό τους γένος και αρνητικά για το άλλο (Shotr, 1999: 209).

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Η *ταυτότητα του φύλου*, αυτό το ιδιαίτερο συναίσθημα που έχει ένα παιδί ότι ανήκει στο ένα ή στο άλλο φύλο, είναι σημαντική για την ηθική του εξέλιξη γιατί επίσης διαμορφώνεται η αυτοαντίληψή του. Το *βιολογικό φύλο* αναφέρεται στα φυσιολογικά χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου που καθορίζονται με τη γέννησή του και είναι φυσιολογικό, ενώ το *κοινωνικό φύλο* περιλαμβάνει ένα σύνολο επίκτητων και πολιτισμικών ρόλων, δραστηριοτήτων και συμπεριφορών και είναι πολιτισμικό (Αθανασιάδου, 2002: 32).

Το κοινωνικό φύλο παίζει ιδιαίτερο ρόλο στην ηθική εξέλιξη του παιδιού και ερμηνεύεται από περιεχόμενα και δομές, που το διαμορφώνουν μέσα από ένα σύνολο παραγόντων: βιολογικών, γνωστικών-αναπτυξιακών, κοινωνικών και πολιτισμικών (Turner, 1998: 9-10 & 60)

Στην ομαλή ανάπτυξη, οι ορμόνες του φύλου προδιαθέτουν τα κορίτσια και τα αγόρια να συμπεριφέρονται με συγκεκριμένους τρόπους (π.χ. τα αγόρια είναι σωματικά πιο δραστήρια) και να έχουν ορισμένες προδιαθέσεις για μάθηση. Από τη γέννηση και ύστερα, οι προσδοκίες και οι στόχοι της κοινωνικοποίησης που θέτουν οι γονείς για τα δύο φύλα, ασκούν σε αυτά μια διαμορφωτική ηθική επίδραση. Οι ενήλικοι διαφοροποιούν τα βρέφη

αγόρια ή κορίτσια από τη στιγμή που γεννιούνται, π. χ. ως προς το χρώμα και το είδος των ρούχων που φορούν ή των παιχνιδιών που παίζουν. Ακόμα και η συμπεριφορά τους και η αντιμετώπισή τους είναι διαφορετική στα αγόρια απ' ότι στα κορίτσια (μπορεί π.χ. να παίζουν πιο «σκληρά» παιχνίδια με τα αγόρια από ό,τι με τα κορίτσια), (Turner, 1998: 32-33 & 60).

Στο παιχνίδι παρατηρήθηκε ότι τα αγόρια και τα κορίτσια κωδικοποιούν διαφορετικά τους κανόνες. Τα κορίτσια επειδή θεωρούσαν καλούς τους κανόνες που διευκόλυναν τη διεξαγωγή του παιχνιδιού, μπορεί να σταματούσαν ακόμα και το παιχνίδι προκειμένου να μην χαλάσουν τις σχέσεις ενώ τα αγόρια προχωρούσαν ευκολότερα στην αναθεώρηση των κανόνων προκειμένου να χαλάσουν το παιχνίδι τους (Μαρκουλή, χ.χ. 92). Από τους άντρες ο κανόνας μπορεί να αμφισβητηθεί. Οι νόμοι δεν είναι αιώνιοι (ηθική και νόμος-Νόβα-Καλτσούνη, 1998: 238). Από τα κορίτσια υπάρχει αμφιθυμία. Οι γυναίκες έχουν μια άλλη ηθική. Το κορίτσι μένει προσκολλημένο στον κανόνα και δε συγκρούεται μαζί του. Ένα ατέρμονο πηγαινέλα ανάμεσα στο πρέπει και δεν πρέπει. Προτιμά την εσωτερική σύγκρουση παρά να στερηθεί τη σχέση.

Επιπλέον, τα κορίτσια και τα αγόρια είναι δυνατόν να αντιδράσουν διαφορετικά στην ίδια μεταχείριση από τους γονείς. Μέσα από τέτοιου είδους κοινωνικές διαδικασίες, οι διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, οι οποίες αρχικά είναι μικρές, είναι δυνατόν να διευρυνθούν. Στην ηλικία των τριών ετών, η επίγνωση που έχει το παιδί για το φύλο του λειτουργεί με σκοπό να οργανώσει τις πληροφορίες που σχετίζονται με αυτό: τα εσωτερικά κίνητρα του ατόμου να ενεργεί σύμφωνα με το φύλο του προστίθενται στις εξωτερικές πιέσεις της κοινωνικοποίησης. Οι εμπειρίες στις ομάδες των συνομηλίκων συμβάλλουν σημαντικά στην περαιτέρω διαμόρφωση της αρμόζουσας στο φύλο συμπεριφοράς. Ερευνητικά αποδεικνύεται ότι οι γονείς και οι συνομηλικοί ενθαρρύνουν τα παιδιά να παίζουν με τα παιχνίδια και τις δραστηριότητες παιχνιδιού που αρμόζουν στο αντίστοιχο φύλο. Οι κοινωνικοί κανόνες που αφορούν τους ρόλους των φύλων ποικίλλουν ανάλογα με την ηλικία του παιδιού και το συγκεκριμένο πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνει το παιδί. Αποδείχτηκε σε κάποιες κοινωνίες ότι οι πατέρες κάνουν διακρίσεις μεταξύ αγοριών και κοριτσιών περισσότερο από ό,τι κάνουν οι μητέρες (Turner, 1998: 45-46 & 60).

Γνωστικά έχει αποδειχθεί ότι τα αγόρια τα καταφέρνουν καλύτερα από τα κορίτσια στις θετικές επιστήμες σε πολλούς διαφορετικούς πληθυσμούς ανά τον κόσμο ενώ τα κορίτσια είναι αντίστοιχα καλύτερα σε γνώσεις με λεκτικές απαιτήσεις (Turner, 1998: 33-34).

Από διαπολιτισμικές μελέτες που έγιναν και σε ανατολικές και σε δυτικές κοινωνίες διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια εκδήλωναν περισσότερη στοργή, ενώ τα αγόρια ήταν πιο επιθετικά και κυριαρχικά και έπαιζαν πιο «σκληρά» και «επικίνδυνα» παιχνίδια απ' ότι τα κορίτσια. Επίσης διαπιστώθηκε ότι τα αγόρια περνούσαν περισσότερο χρόνο μακριά από το σπίτι, ενώ τα κορίτσια αναζητούσαν περισσότερη εγγύτητα στους ενήλικες και σε άλλα παιδιά. Αυτές οι διαφορές σχετίζονται με τις εργασίες που ζητούνται από τα παιδιά να τακτοποιήσουν. (Στις παραδοσιακές κοινωνίες ζητείται από τα κορίτσια και τα αγόρια να προετοιμάζονται για το ρόλο της ωρίμανσής τους) (Turner, 1998: 16).

Οι γυναίκες παρουσιάζονται να έχουν εσωτερικεύσει περισσότερο την ηθική απ' ότι οι άντρες ενώ οι ηθικές τους αξίες είναι επίσης πιο ανθρωπιστικές, γιατί κοινωνικοποιούνται για να αποκτήσουν ανθρωπιστικά ηθικά ενδιαφέροντα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι γονείς των κοριτσιών χρησιμοποιούν πιο συχνά επαγωγική πειθαρχία και εκδηλώνουν τη στοργή τους προς τα κορίτσια. Τα αγόρια αρχικά κοινωνικοποιούνται όπως και τα κορίτσια, αλλά μεγαλώνοντας καθοδηγούνται για να αποκτήσουν στοιχεία και δεξιότητες που είναι αναγκαία για επαγγελματική επιτυχία, η οποία μπορεί να έρθει και σε σύγκρουση με τα ανθρωπιστικά ηθικά ενδιαφέροντα. Πειραματικά αποδείχτηκε ότι κάτω από πίεση για υψηλές επιδόσεις, οι γονείς μπορεί να μεταφέρουν στα παιδιά τους ότι είναι πιο σημαντικό να πετύχουν παρά να είναι έντιμα (Hoffman, 1995: 83-84).

Η Haste προτείνει οι νέοι άνθρωποι να χρησιμοποιούν τις δικές τους εμπειρίες και τι είναι διαθέσιμο γι' αυτούς από τα μέσα ενημέρωσης, από την κουλτούρα των συνομηλίκων και την υπο-κουλτούρα του φύλου, προκειμένου να διαμορφώσουν την ηθική τους ανάπτυξη (Haste, 1999: 241).

Από έρευνες διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά αντιδρούν διαφορετικά σε σκηνές βίας. Τα κορίτσια παρουσιάζουν μείωση της επιθετικότητας τους παρακολουθώντας βίαιες σκηνές, ενώ τα αγόρια παρουσιάζουν αύξηση (Schaffer, 2001: 285).

Η δυνατότητα αναγνώρισης του φύλου καθώς και της ταυτότητας του κοινωνικού ρόλου του φύλου, η σταθερότητα και η μονιμότητά του είναι στοιχεία που όταν κατανοηθούν από τα παιδιά τα οδηγούν σε αναμενόμενες συμπεριφορές για το φύλο τους (Turner, 1988: 27-28). Υπάρχει αξιοσημείωτη διαπολιτισμική συμφωνία όσον αφορά τα στερεότυπα του φύλου. Οι στερεότυπες αντιλήψεις βασίζονται, σε γενικές γραμμές, στην πραγματική συμπεριφορά και στους ρόλους των γυναικών και των ανδρών (Turner, 1998: 31).

Στις δυτικές κοινωνίες οι άντρες θεωρούνται ότι είναι πιο ικανοί, πιο λογικοί και πιο διεκδικητικοί, ενώ οι γυναίκες πιστεύεται ότι είναι πιο θερμές και πιο εκφραστικές. Όμως οι αντιλήψεις που αφορούν τις διαφορές των δύο φύλων είναι πιο διογκωμένες απ' ότι οι διαφορές που παρατηρούνται στην πραγματικότητα. Η συμπεριφορά επηρεάζει τα κοινωνικά στερεότυπα και αντίστροφα (Turner, 1988: 23).

Όμως οι προσδοκίες της κοινωνίας για τις γυναίκες έχουν αλλάξει. Σήμερα οι περισσότερες γυναίκες παίζουν παραδοσιακά ανδρικούς ρόλους στο σχολείο, στην εργασία, στον αθλητισμό ακόμα και στο έγκλημα. Από έρευνες μέσα στη σχολική τάξη τα αγόρια μιλάνε περισσότερο από τα κορίτσια. Τα μέσα ενημέρωσης όταν μιλάνε για τις γυναίκες δίνουν έμφαση στην ομορφιά και στο γάμο παρά στο μυαλό και στη σταδιοδρομία τους. Βιολογικά οι γυναίκες ζουν περισσότερο και είναι πιο ανθεκτικές στις ασθένειες από τους άνδρες. Πολιτισμικά οι πιέσεις που ασκούνται και στα δύο φύλα να συμπεριφέρονται με ένα συγκεκριμένο παραδοσιακό τρόπο παραμένουν ισχυρές, παρόλο που πολλοί άνθρωποι προσπαθούν να ξεφύγουν στη σημερινή εποχή από τα στερεότυπα αυτά (Tucker, 1999: 44, 45). Πιθανόν οι διαφορές των φύλων ως προς την ηθική να απαλειφθούν γρήγορα (Hoffman, 1995: 83-84).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Από την ανάλυση που προηγήθηκε διαπιστώνουμε ότι η ηθική εξέλιξη του παιδιού εξαρτάται από κοινωνιοπολιτισμικούς παράγοντες, (τι ουσιαστικά περιμένει η κάθε κοινωνία από τα άτομα και τι έχει ανάγκη αυτή η κοινωνία για να εξελιχθεί), καθώς και από το κοινωνικό φύλο του παιδιού. Ο ρόλος του κοινωνικού του φύλου διαμορφώνεται μέσα από ποικίλες διαδικασίες: από τη συμπεριφορά των άλλων, πρώτα στο άμεσο περιβάλλον του (γονείς, σημαντικοί ενήλικες), και δεύτερον στο έμμεσο περιβάλλον του (δάσκαλοι, συνομήλικοι-παιχνίδι) καθώς και από την τηλεόραση (που προτάσσει άλλα πρότυπα), τα παιδικά βιβλία, τα εικονογραφημένα περιοδικά (που παρουσιάζουν στερεότυπα του φύλου).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασιάδου, Χ. (2002). *Γυναίκες με πανεπιστημιακή μόρφωση και η συμφιλίωση της επαγγελματικής με την οικογενειακή ζωή*. Διδακτορική Διατριβή. Τμήμα Ψυχολογίας. Θεσσαλονίκη.

Burman, E. (1999). Η Ηθική και οι Στόχοι της Εξέλιξης, στο: Woodhead, M.

Dynn, J. (1995). Οι πρώτες μορφές της κοινωνικής κατανόησης, στο: Βοσνιάδου, Στ. (επιμ.). *Κείμενα Εξελικτικής Ψυχολογίας, Τόμος Γ', Κοινωνική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Gutenberg.

Faulkner, D. Littleton, K. (επιμ.). *Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης*. Πάτρα: Ε.Α.Π.

Faulkner, D. Woodhead, M. (1999). *Εξέλιξη του παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον* (Εγχειρίδιο Μελέτης). Πάτρα: Ε.Α.Π.

Haste, H. (1999). Η Ηθική Κατανόηση στο Κοινωνιοπολιτισμικό Περιβάλλον, στο: Woodhead, M. Faulkner, D. Littleton, K. (επιμ.). *Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης*. Πάτρα: Ε.Α.Π.

Hayes, N. (1998). *Εισαγωγή στην ψυχολογία, Τόμος Β'*. Αθήνα: Ελληνικά

Γράμματα.

- Hoffman, M. (1995). Σκέψη, Συναίσθημα και Συμπεριφορά στο πλαίσιο της ηθικής ανάπτυξης, στο: Βοσνιάδου, Στ. (επιμ.). *Κείμενα Εξελικτικής Ψυχολογίας, Τόμος Γ', Κοινωνική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Lewis, Ch. (1998). Πλευρές της ανθρώπινης ανάπτυξης, στο: *Εξελικτική Ψυχολογία 5*, Γιαννίτσας Ν., (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαρκουλής, Δ. (χ.χ.). Η εξέλιξη των ηθικών ιδεών. Ψυχολογικό Εργαστήρι Πανεπιστήμιο (Σημειώσεις). Θεσσαλονίκης.
- Νόβα-Καλτσούνη, Χρ. (1998). *Κοινωνικοποίηση-Η Γένεση του κοινωνικού υποκειμένου*, Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής. Αθήνα: Gutenberg.
- Schaffer, R. (2001). *Social Development*, USA: Blackwell Publishers.
- Short, G. (1999). Η Αντίληψη των Παιδιών σε Θέματα που Αμφισβητούνται, στο: Woodhead, M. Faulkner, D. Littleton, K. (επιμ.). *Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης*. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Tucker, N. (1999). Εφηβεία, ωριμότητα και τρίτη ηλικία, στο *Εξελικτική Ψυχολογία 4*, Γιαννίτσας, Ν. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Turner, P. (1998). Βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και ταυτότητα του εγώ, στο: *Εξελικτική Ψυχολογία 3*, Γιαννίτσας, Ν. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.